

A vajdasági/délvidéki magyarok nemzeti identitása 1990-től napjainkig – II.

Irodalmi betekintés alapján

KOVÁCS TERÉZ¹ – KISS IGOR²

ABSZTRAKT

Tanulmányunk második részében bemutatjuk a vajdasági/délvidéki magyarok harmadik generációjának, az 1990 után színre lépettek nemzeti identitásának politikai-állampolgári és kulturális-történelmi összetevőinek átalakulási folyamatait. A jugoszláv állam megszűnésével a vajdasági magyarok szerb állampolgárok lettek. Az új államhatalom ellenségesen viszonyult a vajdasági magyar kisebbséghez egészen 2014-ig, amikor az uralkodó szerb politikai elit politikai identitást váltott: oroszpartiból nyugat-európai párti lett. A magyar kormányoknak a vajdasági magyaroknak nyújtott kulturális és gazdaságfejlesztési támogatásának a célja a szülőföldön való boldogulás és a nemzeti identitás erősítése volt. Akik támogatásban részesültek, azok előtt megnyílt egy pozitív jövőkép. A könnyített eljárással megszerezhető magyar állampolgárság nemcsak a magyarság összetartozásának tudatát, de az amúgy is nagymértékű népességfogyásban szenvedő délvidéki magyar közösség elvándorlását is felerősítette. Míg a továbbtanulási célú kivándorlás Magyarországra, addig a munkavállalás döntően Nyugat-Európába tart.

KULCSSZAVAK: határon túli magyarok, Vajdaság, politikai-állampolgári identitás, kulturális-történelmi identitás, elvándorlás

ABSTRACT

In this second paper, we are attempting to demonstrate the changes in the political/citizenship-related and cultural-historical national identity of the Hungarian ethnic minority in Vojvodina. With the end of Yugoslavia as a country this ethnic minority became Serbian citizens. The new leaders of Serbia had an adverse view on this ethnic minority until 2014 when the Serbian political leadership changed their political identity and favoured the West instead of Eastern-Europe. The financial aid provided by the Hungarian Government to the Hungarians living in Vojvodina, which targeted cultural and economic development in the area, aimed to better the life and strengthen the national identity of this ethnic minority. Those who received financial aid developed a better outlook on life. The possibility to acquire Hungarian citizenship easily

¹ Pécsi Tudományegyetem, BTK, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola vezetője.

² Pécsi Tudományegyetem, BTK, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola doktorandusza.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

strengthened the Hungarian national identity of this minority and contributed to population decline. While people migrating to Hungary are primarily motivated by access to better education, others migrate to Western Europe for work.

KEYWORDS: Hungarian ethnic minority, Vojvodina, political/citizenship-related identity, cultural-historical identity, migration

Bevezetés

Tanulmányunk második része került az olvasó elé.³ Mint tanulmányunk első részében már kiemeltük, számunkra a fő kérdés az, hogy a Trianon óta eltelt száz évben hogyan változott a vajdasági/délvidéki magyarok három nagy nemzedékének – a két világháború közöttieknek, a szocializmusban felnővőknek és az 1990 után színre lépőknek – a nemzeti hovatartozása. Tanulmányunk első része az első két generációról, ez a része pedig a harmadik, tehát az 1990 utáni nemzedékről szól. Pataki Ferenc nyomán elemzésünkkel abból indultunk ki, hogy a kisebbségi sorsban élők tudatában a nemzeti identitás két – a politikai-állampolgári és a kulturális-történelmi – része élesen elválik egymástól, de ideális esetben újra összeszerveződik úgy, hogy az egyik nem nyomja el a másikat. Vagyis a kérdés úgy is megfogalmazható, hogy ma hogyan lehet valaki jó szerb állampolgár úgy, hogy megtartja magyar kulturális-történelmi identitását?

Kitérünk arra, hogy a nagy történelmi események, fordulópontok hogyan alakították e kisebbségi sorsban élő nemzetrészeknek a politikai-állampolgári és kulturális-történelmi identitását, továbbá, hogy milyen identitáspolitikák álltak e folyamat mögött a mindenkori magyar és jugoszláv/szerb államok részéről. Végül arra a kérdésre fogunk kitérni, hogy különösen a most vizsgált korban, hogyan és miért csökken drasztikusan a vajdasági magyarok száma. Úgy véljük, hogy ez a kérdés kisebbségi sorsban létkérdés a nemzeti identitás alakulása szempontjából is.

Tanulmányunk elsősorban az 1990 utáni szakirodalmi források másodelemzésére, összegzésére és szociológiai szempontú magyarázatára vállalkozik.

1.1. Az 1990-től kezdődő és napjainkig tartó időszak: „a traumák és újrakezdések korszaka”

1989-től kezdődően a szovjet blokk országaiban békés körülmények között, mély geopolitikai, gazdasági, társadalmi változások történtek. Jugoszláviában mindez véres etnikai háború közepette zajlott le. Ezek a változások a délvidéki magyarokat érintően az alábbi négy pontban foglalhatók össze: 1. kiűtött a délszláv etnikai hábo-

³ A tanulmány első része a Metszetek 2019/1-es számában olvasható.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

rú, amelybe a délvidéki magyarok is belesodrótak; 2. jelentősen megváltozott a magyar kormány határon túli magyarokkal szembeni politikája; 3. megjelent a vajdasági magyarok politikai önszerveződése, és elindultak az ideológiáktól mentes, valóság feltárására irányuló kutatások; 4. a korszakban drasztikusan felgyorsult a vajdasági magyarok népességfogyása.

Mindezek a gyökeres változások befolyásolták a délvidéki magyarok élethelyzetét, amelyek döntő hatással voltak többek között nemzeti identitásuk politikai-állampolgári és nemzeti-kulturális összetevőinek alakulására is.

1.2. A vajdasági magyarok belesodródása a délszláv etnikai háborúba és Magyarország határon túli magyarok iránti politikájának megváltozása

A pártpolitikában a nagy szerb nemzettudat szüntelenül jelen volt, csak nem mindig tudott kifejezésre jutni. 1987-ben azonban elszabadultak a heves szerb indulatok. A nemzetiségi, de még a vajdasági köz- és állampolitikai intézmények egy részét, vagy azok helyi irányítását megszüntették és Belgrádba vitték, illetve finanszírozásukat jelképpé tették, a szerb társadalom minden rétegét nemzeti gyűlöletre uszították. A magyarokat tömegesen bocsájtották el az állami vállalatoktól, a közigazgatásból és a közintézményekből. Eltörölték a kétnyelvűséget és bevezették az államnyelvet és írást a közhivatalokban és közintézményekben (Mirnics 1998). Az iskolákban, ahol eddig minden osztályteremben a falról Tito fiatalkori képe „nézett” a diákokra, lecserélték, és helyére a nagy szerb jelképek kerültek. A balkáni fegyveres háború 1990-től 2000-ig tartott. A vajdasági magyarokra traumaként hatottak a háborúval járó borzalmak: a katonai behívók, a harctérről érkező halotti jelentések, a fiatal férfi családtagok külföldre, elsősorban Magyarországra menekülése⁴, a félelem, továbbá az életszínvonal drasztikus csökkenése. A katonaköteles korú férfiak életének közvetlen fenyegetettsége mellett a vajdasági magyarok közössége megtapasztalhatta, mit jelent magyarnak lenni, ugyanakkor más nemzet hazájáért meghalni. *„Az 1991–95 közötti délszláv háborúk a magyarságot különösen súlyosan érintették – a szerb nacionalista vezetés ugyanis ágyútölteléknek kívánta felhasználni a nemzeti kisebbségek fiataljait.”* (Sebők 2001: 385)

A korábbiakban szó volt róla, hogy a helyi magyaroknak 1989-re már lassan kiépült a jugoszláv politikai-állampolgári identitásuk, de a kirobbant háború nyomása alatt majd látni fogjuk, gyorsan megszabadultak ettől az identitásuktól. 1992. április végén Oromhegyesre, az alig kétezer fős, 90 százalékban magyarok lakta faluba 200

⁴ „A magyarországi adatok elemzése alapján az 1991–2002, tehát „a két népszámlálás közötti időszakban, tartósan Magyarországra telepedett le legalább 20 ezer magyar, s a 40 ezer menekült egy része is bizonyosan itt maradt” (Sebők 2003: 133) Tehát a délvidéki magyarok nagy része rokonokhoz, ismerősökhöz jött, és munkát vállalt. Ezt követően értékesítette az otthoni ingatlanát, árát áthozta és integrálódott a magyar társadalomba.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

körül katonai behívó érkezett, és ez azt jelentette, hogy a hadköteles férfiak legalább feléne a baranyai harctérre kellett volna vonulnia. A helyi egészségházban dolgozó hét nő úgy érezte, hogy valamit tenni kell ez ellen, és az ő ötletük volt, hogy hívjanak össze egy falugyűlést. A falugyűlésre május 10-én került sor, és azon már megjelent, az azt megelőzően létrejött magyar párt néhány jeles országgyűlési képviselője is⁵. Falugyűlés közben a falut körülvették páncélos járművekkel. „A katonák meg nem tudták mit kell csinálni. Sőt, elmesélték neki, hogy minden lőfegyver élesre van töltve és a parancsot várják, hogy mikor kell lőni.” (Rácz 2018: 145) A falugyűlésen a résztvevők követelése között szerepelt, hogy vonják vissza a mozgósítási parancsot, hogy hazajöhessenek azok, akiket már a frontra vittek, és hogy a külföldre menekültek büntetlenül hazatérhessenek. A tűzparancsot nem adták ki végül⁶, és a páncélos járművek visszavonultak Szabadkára, ahonnan jöttek. Ennek a sikeres ellenállásnak a híre sok szimpatizánst szerzett otthon és külföldön egyaránt és jelentős anyagi támogatás is érkezett⁷ (Thomka – Kurcz – Tóth 2010, Vígi – Zsoldos 2017). Nagyon fontos kiemelni, hogy „az oromhegyesi mozgalom fő érve a sorozás ellen az volt, hogy a falubeli férfiak magyarként nem akarnak részt venni a szerb nemzet nevében és Szerbia területi érdekeiért vívott háborúban. [...] Nem a háború tehát az, amit a mozgalom résztvevői erkölcsileg nem tartottak legitimnek, hanem a vajdasági magyarok részvétele a Szerbia érdekeiért vívott háborúban” (Rácz 2018: 148). Azok a délvidéki magyarok, akik 1945 óta a hallgatásra voltak szocializálva, ezúttal egy kis vajdasági faluban – az egész vajdasági magyarságra kiterjesztve (Rácz 2018) – két dolgot nyilvánítottak ki. Először is, mindannak ellenére, hogy ők Szerbiában élnek, a szerbek háborúja nem az ő háborújuk. Másodszor, a háborúban való részvétel-megtagadás nemcsak politikai elveik okán, hanem elsődlegesen nemzeti önazonosságukból kifolyólag történik. A behívók megtagadása azt jelentette, hogy a szerb államhatalom nem számíthat arra, hogy a délvidéki magyarok, ha kell, akkor fegyvert fognak Szerbia területi érdekeinek megvédéséért, azért, mert – éljenek ők akár Szerbiában – nekik nincs szerb politikai-állampolgári identitásuk.

A délszláv polgárháború 1999-ben Szerbia, benne a Vajdaság NATO-bombázásával, illetve Slobodan Milošević⁸ Hágai Nemzetközi Bíróság elé állításával ért véget. 1991–2008 között a történelmi Jugoszláv Szövetségi Köztársaság hét utódállamra

⁵ A Vajdasági Magyar Demokrata Közösségről van szó, amelyre a későbbiek során térünk ki.

⁶ A visszaemlékezők szerint a szerb parlamentben, a magyar párt színeiben ülő képviselők elmentek Miloševićhez és Csubela Ferenc képviselő – a szó szoros értelmében – addig verte az asztalt, mígnem Milošević kiadta a hadseregnek a visszavonulási parancsot.

⁷ „Mindenképpen ki kell emelni a sok támogató közül az alábbi három személyt, hiszen ők adták a legtöbb pénzbeli támogatást. Ezek: Utasi Jenő atya, Tóthfalusi József a munkás plébánia papja, Tomin Slobodan kanizsai magánkereskedő és Bogdan Bogdanović velebiti földműves” (Végi Zsoldos 2017). Mint a szövegből is kiténik, az atyát leszámítva a másik két személy szerb ember volt, akik pénzüket adták a helyi magyarok kezdeményezésének támogatására.

⁸ Slobodan Milošević (1941–2006) a délszláv háború elindításának fő szerb vezetője.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

bomlott⁹. Közülük a továbbiakban témánk szempontjából a Szerb Köztársaságon belüli Vajdaság Autonóm Tartománnyal foglalkozunk¹⁰. A tartomány 1974–1988 között Belgráddal szemben széles autonómiával rendelkezett, ami nemcsak az ott élő magyarokat illette meg, hanem mellettük még a szlovákokat, románokat, ruszinoakat, horvátokat és az államalkotó nemzet vajdasági szerb tagjait. A délszláv háború elsöpörte az autonómiát, amit a háború befejeztével részben és fokozatosan kapnak vissza a vajdaságiak, ez látványosan öt – szerb, magyar, szlovák, román és ruszin – nyelv hivatalos nyelvként való elismerésében nyilvánul meg.

1990-ben Magyarországon bekövetkezett egy mélyreható gazdasági-politikai átalakulás, amely a szakirodalomban rendszerváltásként vonult be (Ripp 2006, Rom-sity 2013), de hasonló átalakulások történtek az egész Kárpát-medencében, ahol magyar közösségek is éltek, tehát Romániában, az egykori Csehszlovákiában és részben még Ukrajnában is (Illés 2002). Abban a közegben, ahol a délvidéki magyarok éltek, még tíz, de bizonyos szempontból húsz évet kellett várni a gazdasági-politikai átalakulásra. Ez a lemaradás magával hozta az életszínvonalban – és a demokratikus emberi, benne a kisebbségi jogok megszületésben való lemaradást is.

A rendszerváltással, más egyéb változások mellett, megváltozott az anyaország szabadon választott politikai elitjének határon túli magyarokhoz való viszonya. Az új korszakban az anyaországon kívüli magyarokra egyfajta pozitív sokkoló hatással volt Antall Józsefnek 1990-ben a szabad választások eredményei utáni első tévényilatkozatában tett kijelentése, miszerint „*kormányfőként lélekben, érzésekben 15 millió magyar miniszterelnöke szeretnék lenni*” (Magyar Idők 2018). Az azt követő három évtized alatt Magyarország határon túli magyarok iránti politikája hosszú utat tett meg. Ennek legfőbb állomásai csak címszavakban: a kulturális és oktatási támogatások, amelyek a kormányoktól függetlenül szinte folyamatosak voltak (itt külön ki kell emelni a műholdas Duna Televízió¹¹ létrehozását, amelynek legfőbb célja a határon túli magyarok tájékoztatása, a kulturális tér létrehozása a Kárpát-medencében), illetve 2001-ben a státusztörvény elfogadása. E felsorolt valamennyi intézkedés a határon túli magyarok kulturális-történelmi identitásának a megőrzését szolgálta. Itt azonban megtört ez a folyamat: 2004. december 5-én népszavazás volt, ahol a magyarországi választópolgárok arról dönthettek, hogy támogatják-e olyan törvény elfogadását, amely lehetővé teszi, hogy a magukat magyaroknak valló, de nem

⁹ A tagköztársaságok és a Szerbián belüli Koszovó Autonóm Tartomány váltak önálló állammá az alábbi években: 1991-ben Szlovénia, Horvátország és Macedónia; 1993-ben Bosznia-Hercegovina; 2006-ban Montenegró. Ezután megszületett a Szerb Köztársaság és ezeket az országokat a világ elismerte, majd 2008-ban Koszovó is kikiáltotta függetlenségét. Koszovót csak a világ egyes országai ismerték el.

¹⁰ A legutóbbi 2011-es szerbiai népszámlálás alkalmával azoknak a magyaroknak a száma, akik a Vajdaságon kívül (elsősorban Belgrádban) élnek, 2763 főt tesz ki. Ők alkotják a szerbiai összmagyarság 1,1 százalékát.

¹¹ A Duna Televízió első műsora 1992. december 24-én indult el. Később létrejött a Duna World is, azzal a céllal, hogy a világban szétszóródott magyarokhoz is eljuttassa a híreket és a kultúrát.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

Magyarországon élő és nem magyar állampolgárságú személyek kedvezményes úton kérhetik a magyar állampolgárságot. Az ügy – a határon túli magyar pártok kezdeményezésére – a Magyarok Világszövetsége által elindított sikeres aláírás-gyűjtés lezárásával indult el (Bumm.sk [Szlovákiai magyar hírportál] 2014). A népszavazást megelőzően – a „jóléti sovinizmus” és „nemzetellenes” szlogenjeibe (Pap 2017) burkolt pártpolitikai csata folyt a népszavazást ellenzők és támogató pártok között. A népszavazás kimenetele azonban a magyarországi állampolgárok kezében volt. Az alacsony részvétel miatt a népszavazás eredménytelen lett. Minden egyes utódállamban ezt egységesen úgy fogták fel, hogy a magyarországiak nem tartják őket magyaroknak, vagyis kitagadták őket a nemzetből, sőt egyesek szempontjából a sikertelen népszavazás volt az igazi Trianon. Egy Magyarországon tanuló egyetemi hallgató 2011-ben erre így emlékezett vissza: *„Még egy eseményt mondanék, mégpedig 2004. december 5-ét. Ezt nem szeretném kifejtteni részletesen, csak annyit mondanék róla, hogy a szavazás eredményének kihirdetése előtt az egész család a tévé előtt ült, utána pedig szóltanul kikapcsoltuk a tévét, és ment mindenki a maga szobájába aludni.”*¹² Ebben a kérdésben immár egy másik új kormány döntött. A parlament elé terjesztett 224/2010. (VIII. 4.) Korm. rendelet alapján a határon túli magyarok 2011-től a magyar állampolgárságot egyszerűsített honosítással is megszerezhetik (a köznyelvben ezt kettős állampolgárságról szóló törvénynek nevezik). A magyar parlamenti képviselők nagy többsége párthovatartozástól függetlenül ezt a törvényt megszavazta; 2015-ben kormányhatározat született arról, hogy az egyes határon túli magyar közösségeknek, megfelelő programok elfogadása után, a magyar kormány gazdaságfejlesztési támogatást is nyújt a szülőföldön való megmaradás és a nemzeti identitás megőrzése céljából. Ezzel a két lehetőséggel új helyzet állt elő, a határon túli magyarok szabadon dönthetnek arról, hogy szülőföldjükön mit kezdenek a kulturális-történeti identitásukkal.

Összegzőként elmondható, hogy a délszláv háború alatt a délvidéki magyarok gazdasági-társadalmi-politikai állapota, beleértve a kisebbségi helyzetet is, mélyen leromlott nemcsak a szocialista korszakhoz, hanem a posztszovjet országok helyzetéhez viszonyítva is. Ugyanakkor látványosan megnőtt a magyar kormányok határon túli magyaroknak nyújtott kulturális-oktatási, majd 2016-tól a gazdasági támogatása is, és mindez a délvidéki magyarok kulturális-történeti identitása a megerősítésének a lehetőségét szolgálja. Ebben az összefüggésben szimbolikus gesztusnak tekinthető, hogy a gazdasági támogatást a magyar kormány a határon túli magyarok közül először a vajdasági magyar közösségnek nyújtotta (Kovács 2018).

¹² Az interjú készítője: Nagymihály Zoltán, egyetemi hallgató PPKE.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

2. Politikai önszerveződés és kutatói intézmények létesítése

Köztudott, hogy ha egy közösség társadalmi-politikai válságba kerül – ez történt a délvidéki magyarokkal is 1990 után –, akkor megerősödnek a tradicionális értékek, mint például a hagyományok, a vallási értékek, de a közösségi identitás iránti ragaszkodás is (Papp 2005). Ezt a folyamatot Délvidéken két fontos tényező is segítette: egyrészt létrejött egy magyar párt, másrészt tudományos intézmények létesültek. A volt jugoszláv parlament 1990. augusztus 8-án megszavazta azt az alkotmánymódosítást, amely lehetővé tette, hogy az országban többpártrendszert vezessenek be. Ez alapul szolgált a magyar önszerveződésnek is, így került sor a Vajdasági Magyar Demokrata Közösség (VMDK) megalakulására. A pártalapítást a történelmi helyzet és a nemzeti-nemzetiségi viszonyok teljes elhidegülése tette szükségessé, az, hogy az országban eluralkodott az agresszív kisebbségellenes közhangulat és militáns magatartás. Mindez kezdte áthatni a társadalmi élet minden területét. A VMDK elnöke, Ágoston András levélben fordult a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiához, amelyben felkérte, hogy kezdje meg a tudományos kutatásokat az 1944/45-ben több mint 20 ezer magyaron elkövetett vérbosszú okainak felderítéséről, hogy a vajdasági magyarság mint közösség megtudja önmagáról a teljes igazságot. A párt kezdettől fogva kiállt a magyarok – Szerbián belüli – személyi elvű autonómiája mellett, egyedüli pártként támogatta a békemozgalmakat és követelte a délszláv testvérháború beszüntetését. A szeparatizmus vádjával a szerb nyelvű médiák, tudósok és művészek, állami fórumok, uralkodó és ellenzéki pártok mind egységesen kampányoltak a VMDK ellen. 1990 decemberében megtartották az első szabad parlamenti választásokat, ahol a Szerb Szocialista Párt¹³ földcsuszamlásszerű győzelmet aratott, a szavazatok 77,6 százalékát tudhatta magáénak. Ilyen körülmények között szinte csodának számított, hogy a VMDK a mandátumok 3,2 százalékát szerezte meg, és ez azt jelentette, hogy a 250 fős szerb parlamentben 8 helyet kapott. A VMDK-nak egyéni körzetekben csak a magyar többségű térségekben sikerült nyernie. Továbbá ott is, ahol összefogtak a horvátokkal, ez pedig Szabadkán volt. Szabadka a környező falvakkal együtt négy választóközvetet alkotott és a VMDK és a Vajdasági Horvátok Demokratikus Közössége megegyezett abban, hogy minden körzetben csak egy-egy jelölt – három magyar és egy horvát – indul. Ez után mindkét párt a saját szavazóit arra kérte, hogy ott, ahol nincs saját jelölt, ott szavazzanak át a másik párt jelöltjére (Kovács 1991). A terv bejött, de akkor még Szabadka lakosságának 40 százaléka magyar¹⁴, 20 százaléka bunyevác és horvát, 17 százaléka jugoszláv, 15 százaléka szerb volt. A VMDK képviselői a köztársasági parlamentben felkészülten érveltek olyan esetben, amikor az európai elveken alapuló új szerb állam létrehozása volt

¹³ A volt állampárt utódszervezete.

¹⁴ Szabadkának 1991-ben 100 ezer lakosa volt. A 2012-es népszámlálás alkalmával a lakosság szám 141 ezerre nőtt és ezek közül 50 ezren (35,6 százalék) vallották magukat magyarnak.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

napirenden és ilyenkor élvezték is az ellenzéki képviselők tetszését, de ha bármilyen kisebbségvédelmi témában szólaltak meg, akkor kormánypárt és ellenzék egységesen fellépett ellenük¹⁵. A párton belüli belső viták és egyéni ambíciók felőrölték a VMDK-t és 1994-ben a kiváltakból létrejött a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ), majd időközben további kisebb magyar pártok is alakultak (Mirnic 2010). Napjainkra csak a VMSZ tudta megőrizni a szerb parlamenti jelenlétét. A szerb parlamenti választásokon 2014-ben hat, 2016-ban már csak négy képviselő jutott be a belgrádi parlamentbe. Ez utóbbi a mandátumok 1,5 százalékát teszi ki (Horváth 2016), és tegyük hozzá, frakciót is csak öt képviselő tud alakítani. Ettől függetlenül a párt megőrizte korábbi politikai befolyását, mert koalícióra lépett a kormányzó Szerb Haladó Párttal. A VMSZ elnöke, Pásztor István 2012 óta a vajdasági képviselőház elnöke. Ez a párt Magyarország és Szerbia között már egy jobb szellemiségű kapcsolatok közepette dolgozhat, ami kedvezőbb helyzetet teremt az ott élő magyaroknak. Ennek ellenére megállapítható, hogy minden körülmények között, a pártpolitikai megosztottságok és csatározások módfelett negatív hatással vannak a kisebbségi közösség érdekképviseleti lehetőségére. Többpártrendszerben minden magyar kisebbségi pártnak elsősorban az a célja, hogy politikai programja a délvidéki magyarok kulturális-történelmi identitásának a megőrzését szolgálja. Ilyen programmal napjainkban a Kárpát-medencében csak a magyar választópolgárok szavazataira lehet számítani. Ugyanakkor kimutatható, hogy a pártcsatározások, pártosztódások a választópolgárok szavazásokon való távolmaradásához, illetve szerb pártokra való átszavazáshoz, és következésképpen a magyar képviseleti helyek arányának csökkenéséhez vezetnek. A szerb parlamentben a magyar érdekek képviseletét, magyar ügyek (oktatás, magyar helységnévtáblák és utcanevek, kárpótlás stb.) napirendre tűzését, megtárgyalását, érdekképviseletét csak a magyar párt részéről lehet elvárni.

A délvidéki magyar közösség politikai önszerveződésének folyamatában fontos állomás volt, hogy hosszas viták és egyeztetések után a szerb parlament 2009-ben elfogadta a nemzeti tanácsokról szóló törvényt.¹⁶ A Magyar Nemzeti Tanács (MNT) jogköre a magyar nyelvű művelődés, tájékoztatás, nyelvhasználat és oktatás területére terjed ki és összességében a kulturális autonómia megvalósításának egyik formáját jelenti, és ezzel együtt közvetve ez is a nemzeti identitás kulturális-törté-

¹⁵ Újvidéken sor került a Demokrata Párt és a VMDK helyi szervezeteinek eszmecseréjére. Ott miután a VMDK ismertette a programját egyik demokrata párti tag azt mondta, ez a program teljesen jó, ő egyetért vele, és bocsánatot kért, hogy ezt a véleményt nem mondhatja el a szimpatizánsainak, mert akkor azok órájuk nem szavaznak.

¹⁶ A nemzeti tanácsi listákra az szavazhat, aki előzőleg oda feliratkozott. A közel félmillió szerbiai kisebbség 22 közössége szavazhatott, ebből a legnagyobb lélekszámú a magyar volt. Közülük az első alkalommal, 2010-ben 129 ezer fő iratkozott fel, és így a Magyar Nemzeti Tanácsot azóta a lehető legtöbb, 35 fő alkotja, amelyek között az eddigiek során a legnagyobb számban mind a három választáson a VMSZ által támogatott jelöltek jutottak be. A szavazásokra négyévenként kerül sor, legutóbb 2018-ban lehetett nemzeti tanácstagokat választani.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

neti összetevőjének a megőrzését szolgálja. Az MNT fontos szerepet vállal abban, hogy a szórvány térségekben megszervezi a gyerekeknek a legközelebbi településen lévő magyar iskolákba való napi szállítását, és odafigyel a kislétszámú magyar osztályok életben tartására. Miután az MNT kidolgozta az oktatásfejlesztési stratégiát, Újvidéken megépült az Európa Kollégium, ahol az ott tanuló egyetemi hallgatók ösztöndíjra pályázhatnak és ingyenes intenzív tanfolyamokat szerveznek nekik még a felvételi előtt a szerb nyelvtudásuk tökéletesítése céljából. Mint köztudott, elsősorban a többen élő magyar diákok jelentős része a középiskolás korban sem sajátítja el megfelelően a szerb nyelvet¹⁷. Ezért a tehetősebbek elmennek Magyarországra tanulni, a kevésbé tehetősek pedig nem lépnek be a felsőoktatásba. Ezt a folyamatot szeretnék megállítani azzal, hogy minden olyan fiatalnak próbálnak segíteni, aki szeretne továbbtanulni és felsőoktatási tanulmányai befejezése után a szülőföldjén maradni. „Az MNT működését a szerb és a magyar kormány egyaránt támogatja anyagiilag, 2010–2014 között 32–68% arányban. Magyarországtól kb. 2 milliárd forint, Szerbiától pedig 2 millió 652 ezer euro érkezett ebben az időszakban.”¹⁸ A szerb kormány nyitottságát a magyar ügyek iránt a VMSZ 2010-es kormányzati szerepvállalása, és ezzel egyidőben Szerbia európai uniós csatlakozási szándékának megjelenése indította el. A szerb politikai elit tudja¹⁹, hogy az európai uniós csatlakozásban a 28 EU-s tagállam közül a legnagyobb mértékben Magyarországra számíthat²⁰.

A szellemi élet fejlődése szempontjából fontos előrelépésnek számít többek között az, hogy Szabadkán 1991-ben megalakult a Magyarságkutató Tudományos Társaság (MTT)²¹, amely tudományos civil szervezetként jött létre, de egyre inkább társadalomtudományi kutatóintézetté válik. Tagjai a vajdasági tudományos világ jeles szereplői, akik egyetemeken, más tudományos műhelyekben dolgoznak főállásban, és 1997 óta egy-egy kutatási projektre pályázhatnak, elsősorban az MTA határon túli magyarok kutatási programjainak támogatására szolgáló Domus Hungarica ösztöndíjalaphoz és egyéb magyarországi, valamint kisebb részben vajdasági kormány pályázatokhoz. Kutatási témáik a délvidéki magyarság kisebbségi helyzetéből adódó sorskérdések, mint az anyanyelvű oktatás stratégiai kérdései, autonómia, demográfia, identitáskutatás, munkaerőpiac-, ifjúság- és migrációkutatás. Saját könyvsorozatok van, és konferenciákat szerveznek, amelyek segítik a helyi magyarok önismeretét. 2016-ban az MTT fennállásának 25. évfordulója alkalmából megjelenő

¹⁷ Azért nem tanulnak meg szerbül, mert a szerb nyelv oktatásának módszere nagyon rossz az általános és a középiskolában is, a nyelvtanra helyezik a hangsúlyt és nem a beszédre. Azok, akik megtanulnak jól szerbül, azok rendszerint a szerb barátoktól, ismerősöktől tanultak meg beszélni. (Palusek 2015)

¹⁸ Lásd: MNT weboldala: www.mnt.org.sr

¹⁹ A szerb politikai elit körében vannak nyugatpártiak és oroszpartiak, a közöttük lévő ellentétek már többször heves összetűzésbe torkoltak.

²⁰ Erről lásd: Jadranka Josipovic, Szerbia európai integrációjáért felelős tárca nélküli miniszterének nyilatkozatát, a Prosperitativ ünnepélyes szerződésalkötésén.

²¹ Lásd: MTT weboldala: www.mtt.org.rs.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

jubileumi kötet szerkesztői előszavában önmagukról a következőket fogalmazták meg: „A Magyarságkutató Tudományos Társaság projektumai és kötetei gyakorlati haszonnal járnak. Már az is eredmény, hogy egy-egy kutatással többet és újat tudunk meg önmagunkról, a magyar közösségünkről, kisebbségi létünkről. Ennél azonban sokkal fontosabb az, hogy a közéletünk figyelmét ráirányítjuk egy-egy, a közösség fennmaradása szempontjából életbevágóan fontos jelenségre (asszimiláció, kivándorlás, képzettség, nyelvhasználat)” (Gabrity Molnár 2016: 7). Ugyanebben a jubileumi kötetben Mirnics megfogalmazta a kutatók konkrét feladatát a magyarság gazdasági helyzetének javításában: „A társadalmi változásokat továbbra is kutatni vagyunk hivatottak, különösen a magyarok pozicionálását a gazdasági szerkezetben. Korábról bizonyított a szerbek túlréprezentáltsága az igazán jó munkahelyeken. Kisajátították maguknak az államigazgatást, a katonaságot/rendőrséget, az állambiztonsági pozíciókat, a társadalom és vagyonbiztosítást, a pénzforgalmat és ingatlanközvetítést. A magyarok ezekben a gazdasági tevékenységekben legfeljebb középfokú végzettséget igénylő munkahelyeken dolgoznak, osztályvezetők és alsóbb szintű főnökök. A magyar (önálló) értelmiségiek elsősorban a tanügyben és az egészségügy alsó szintjein vannak és jelentéktelen a szerepük a gazdasági élet szervezésében, az összetettebb irodai munkában. Annál inkább felülreprezentáltak mezőgazdasági magántermelőként. A kutatóknak az a feladata, hogy ne csak megállapítsa, hogy a magyar népesség gazdasági szerkezete kizorító jellegű, de azt is meg kell terveznie, hogy hogyan tudna a gazdasági tevékenységek peremrészeiből a prosperáló ágazatokba, új vállalatokba jutni.” (Mirnics 2016: 65) Munkájuk elterjedését gátolja, hogy kiadványköteteik nem találhatóak meg a magyarországi könyvesboltokban, egyetemi könyvtárakban. További probléma, hogy a jelenlegi kutatók inkább az idősebb generációhoz tartoznak, és az utánpótlás biztosítása céljából szükség lenne állandó státuszra a fiatal, képzett szülőföldjük iránt elkötelezett fiatalok köréből. Az MTT-hez hasonló funkciót lát el Zentán az Identitás Kisebbségkutató Műhely és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Ezeknek az intézményeknek a „falai” közül kikerült tanulmányok, szellemi termékek segítenek abban, hogy a délvidéki magyar szellemi életet, benne a kulturális-történeti identitást is ne egyoldalúan csak az irodalom, hanem a társadalomtudományok széles választéka befolyásolja. Talán mégis az a legfontosabb, hogy ezekben az intézményekben folyó munkák – a szocializmus korával ellentétben – már mentesek a felülről vezérelt ideológiai befolyásolástól, és jó irányba segítik az ott élő magyarok kulturális-történelmi identitásának megerősödését.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

3.1. Tudományos diszkurzusok a nemzeti identitásról

A rendszerváltás után Magyarországon megjelent a nemzeti tudat tudományos vizsgálatának lehetősége és igénye. Ebben a munkában úttörő szerepe volt Gereben Ferencnek és Csepeli Györgynek, illetve az ő munkatársaiknak. Csepeliék a dél-szlovákiai és az erdélyi magyarok, illetve a magyarországi szlovákok nemzeti identitását vizsgálták. Gereben és munkatársai voltak azok, akik először 1992–1993-ban egy nemzetközi kutatás részeként vizsgálataikat kiterjesztették a határon túli magyarokra is. Majd ezt követően e témában külön-külön kutatásokat végeztek valamennyi kárpát-medencei magyar közösségben és ebben a sorban a vajdasági magyarok esetében az adatfelvétel 2000-ben, tehát a NATO-bombázások után és a miloševići rezsim utolsó hónapjaiban készült. Mint korábban szó volt róla, az ezt megelőző tíz év a vajdasági magyarok 1945 utáni korszakának a legnehezebb szakasza volt. A szerző kiemelte, hogy a magyar lakosság körében „*egyaránt megfigyelhetők a borulátás és a megfélemlítettség, valamint a helytállás az identitáshoz és az identitást erősítő kulturális elemekhez (anyanyelv, vallás, anyanyelvi olvasáskultúra stb.) való ragaszkodás fokozott jelei.*” (Gereben 2002: 80) A felmérés kitért a magyarországi magyarok jellemzésére is. Bár a kérdésre a megkérdezettek csak fele válaszolt a „*csupa jó tulajdonságot megnevező 6%-ával szemben a kizárólag negatív tulajdonságokat említők 33%-ot képviselnek. A megnevezett konkrét tulajdonságok a vajdasági magyarok jelentős részének sértettségéről, megbántottságáról²² vallanak.*” (Gereben 2002: 65) A kérdés további megvilágításához szolgáljon egy interjúrészlet, amelyben egy Magyarországon tanuló vajdasági egyetemi hallgató nyilatkozik: „*Érdekes tapasztalataim vannak ezzel kapcsolatban, mesélnék is néhány történetet. Több esetben kérdezték már tőlem, hogy mikor költöztek ki a szüleim Szerbiába, kérdezték, hogy hogyan tanultam meg »ilyen szépen« magyarul – ezek voltak a teljesen tudatlan kategória. Megesett az is, hogy a kérdezőm állandóan arra volt kíváncsi, milyen atrocitások érnek bennünket. Ugyan nem mondta, de szinte horrorisztikus történeteket várt tőlem. Nem tudta elfogadni, hogy ha a származásunkról kérdeznek, akkor nem elsősorban a megáláztatásainkról szeretnénk beszélni.*”²³

Gereben többek között a vajdasági magyarok történelmi tudatát is vizsgálta. Ennek során a kérdeztettek spontán módon nevezhették meg azokat a személyeket – magyar és nem magyar történelemhez egyaránt tartozhattak –, akiket ők kifejezetten nagyra tartanak. A lista hasonló volt, mint Magyarországon és a határon túl bárhol másutt a megkérdezett magyarok körében. „*A vajdasági listának van azonban egy teljesen speciális, minden más régiótól eltérő vonása: az első helyen (akárcsak 1992/93-ban) Tito marsall áll, akit valószínűleg a zavaros jelen és a nosztalgikusan*

²² Közülük legtöbbször úgy fogalmaztak, hogy a magyarországiak *nem szeretik (lenézik) a vajdaságiakat.*

²³ Az interjút készítette: Nagymihály Zoltán 2011-ben, egyetemi hallgató, PPKÉ.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

megszépitett múlt kontrasztja állított így előtérbe.” (Gereben 2002: 68) A felmérésnek ez a része nem maradt visszhang nélkül a délvidéki értelmiségi körökben. Hódi (2003) egyenesen azonosságtudat-zavarnak nevezi a fenti jelenséget, míg mások az évtizedeken át kialakult adaptációs stratégia eredményét látják ebben (Mirnics – Nacsá 2011).

Papp Richard (2005) PhD dolgozatában, az ezredfordulón, elsősorban két bácskai, döntően magyarok lakta települési közösségben végzett kulturális antropológiai kutatásának fő kérdése az volt, hogy milyen szerepe van a vallásnak a délvidéki magyarok identitástudatának megőrzésében. Az egyik településen, Zentán, a magyarok szinte kivétel nélkül római katolikusok, míg az ott élő szerbek pravoszlávok, a másik településen, Bácsfeketehegyen, a magyarok reformátusok, a helyi montenegróiak és szerbek többsége viszont ateistának vallotta magát. Mindkét településen a magyarok alkotják a település többségét. E két településen a vallási különbségek egyúttal nemzeti különbségek is.²⁴ „*A kisebbségi környezetben a vallás – írja Papp – mint a kisebbségi kultúra integratív rendszere erősebb, mint többségi-társadalmi környezetben.*” (Papp 2005: 11) Ennek bizonyítására álljanak itt az egyik adatközlő gondolatai: „*Ma újra visszatálunk lassan önmagunkhoz. Ezért van, bármi is jött ránk az utóbbi években, megmaradtunk. Igaz, sokan elmentek, legtöbbször mégis maradtak. Miért? Mert volt mihez kapaszkodjunk. Mert még Tito és Milošević alatt is megőriztük az alapot: a nyelvet, a hagyományt meg a kereszténységet. Na, ha ezt nem is mindenki mutatta, mára már többen lettek újra vallásosak.*” (Hajnal – Papp 2007: 159–160) Papp a vallásosságnak mint kulturális rendszernek a vajdasági magyarság életében betöltött tartalmát is vizsgálta, és megállapította, hogy az államszocializmus időszakában a vajdasági magyar kultúrában kétféle értékrendszer alakult ki. Egyik a hagyományos értékrend, mely leginkább a vallásos tartalmak mentén fejeződött ki. Ezek csak az alapvető társadalmi szinten (a család, kisközösségek) élhetnek tovább, mert az állami ideológia hatására, főleg a városokban, az egyházak és a vallásgyakorlás kiszorult a társadalmi élet nyilvános szféráiból. Ugyanakkor az egyház mint az etnikus határok fenntartója, tudatosan igyekezett a szakrális mellett a nemzeti identitást is átadni, például úgy, hogy a magyar ünnepeket megpróbálták a templomban is megtartani, hittantáborokban a magyar történelmet tanítani és a nyelvhelyességet javítani. Másik értékrend az ateista ideológia volt, ami az állami kommunista szocializáció révén jutott el az iskolákba és a közéletbe. Ennek elfogadási kényszere hatványozottan érvényesült a vajdasági magyarok esetében – az államnemzet tagjaihoz viszonyítva –, amennyiben ők a viszonylagos jólétre és a társadalmi pozíciók elérésére törekedtek. Negyven éven keresztül e kettős értékrendbeli hatás érte a vajdasági magyarokat, ami önmagában is konfliktushelyzet volt. Ellenben a délszláv

²⁴ Ez például azt jelenti, hogy Zentán, aki katolikus, az magyar, és aki pravoszláv, az meg szerb. A városban senki nem mondja például hogy katolikus karácsony van, hanem azt, hogy magyar karácsony van és fordítva, nem pravoszláv karácsonyról, hanem szerb karácsonyról beszél, magyar és szerb egyaránt.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

háború borzalmi közepette felértékelődött a vallási tradíció, a miloševići rendszer bukásával pedig az új szerb elit hatalomra kerülésével megnyílt a lehetőség a szabad vallásgyakorlásra. Mégis „2001-ben az egyik zentai óvodában a karácsony közeledtével az egész zentai magyar társadalmat megmozgató vita kerekedett az óvónők között arról, legyen-e karácsonyi ünnepség, vagy – a közelmúlt hagyományaihoz a „szokásos” Télapó ünnepséget²⁵ tartásuk meg.” (Hajnal – Papp 2007: 157) De nemcsak az óvónők vitáztak, hanem 500-an írták alá a közös beadványban, hogy: „Ne legyen jézus, télapóval ünnepeljék a Karácsonyt!” (Hajnal – Papp 2007: 157) E vita napvilágra hozta egyrészt, hogy a vallásszabadság engedélyezésével a kettős értékrend még nem tűnt el automatikusan, másrészt hogy „*egy-egy családok nem tudták a másiktól, hogyan éli meg a másik a saját kulturális tartalmait. Ehelyett feltételezték egymásról az azonos „néma”, „rejtett” reakciót a többégi-társadalmi kényszerrel szemben. Többen úgy gondolták, hogy hozzájuk hasonló adaptációs mechanizmusok mentén élnek más családok is, így ezen konfliktushelyzet kapcsán sajátos módon nézhetett szembe a mikrotársadalom önmagával és különböző értékrendjével.*” (Hajnal – Papp 2007: 158) A hír a vajdasági magyar sajtó révén eljutott a bácsfeketehegyiekhez is, ahol mindent nem értették²⁶, mert ott a vallási tradíció és a magyarság elválaszthatatlan volt egymástól, és ez olyan erős egységben működött, hogy az teljesen el tudta nyomni az állami kommunista szocializációt²⁷. Miért történhetett meg mindez? A legfontosabb okok között kell említeni, hogy Bácsfeketehegy falu, és itt nem voltak magyar káder-értelmiségiek²⁸, mert a közösség nagy része a földművelésből élt, tehát az államtól független egzisztenciával rendelkezett. Továbbá Bácsfeketehegyen született és élt Ágoston Sándor²⁹, aki Trianon után a Jugoszláviai Református Keresztény Egyház megszervezője és hosszú időn keresztül nagytekintélyű püspöke volt. Utódainak már „könnyebb” volt az ő munkáját folytatni.

A Hajnal – Papp szerzőpáros szerint a vallás a jugoszláv kommunista korszakban külső hatásra is változott – azaz meggyengült –, de ennek ellenére továbbra is hatással van a kisebbségi tömbmagyarok nemzeti identitásának megőrzésére. A külső hatás az állami ateista ideológiától érkezett és ennek nyomán nemcsak hogy egyesek elfordultak a vallástól, hanem azoknak a hite is meggyengült, akik vallásosak ma-

²⁵ A „titói” és a majd a „miloševići” Jugoszláviában a hivatalosan a karácsonyt sem a magyarok, sem a szerbek nem ünnepelheték, helyette az új év ünnepe volt, amit összekötöttek a Télapó-várással.

²⁶ „Nem értem, hogy miért vitáznak, hogy nincs karácsony, hogy Télapó van helyette, pedig ott mindenki magyar” – mondta az egyik adatközlő (Hajnal – Papp 2007: 158).

²⁷ Mint tanulmányunk első részében láttuk (Lásd: 11. l. lábjegyzet) ott a helyi magyar kommunista Zsáki József 1944-ben a magyarok vérengzéseit úgy akadályozta meg, hogy a szerb partizánok elé állt és kijelentette: csupán az ő kivégzése után következhetnek a többiek

²⁸ Pozicionált értelmiségieknek hívja őket Hódi, akik a saját sikeres politikai-ideológiai szerepvállalásuk miatt igyekeznek a magyarságot elriasztani múltjuktól, hagyományaiktól és akik ezért a külső ellenségnek is jobban járulnak hozzá a délvideki magyarság felmorzsolódásához és asszimilációjához (Hódi 2008).

²⁹ Ágoston Sándor (1882–1960).

KÖZELKÉP – Tanulmányok

radtak. Zentán a – szerb és magyar – papok, illetve Bácsfeketehegyen a lelkész ezt szomorú tényként adták elő.

A fent vizsgált bácskai magyar települési közösségek olyan térségben fekszenek, ahol a vajdasági magyarság többsége él, viszont Papp Richard és Hajnal Virág kutatásukat kiterjesztették egy harmadik településre, Dobradóra is. Ez már a fentiektől eltérően nem a magyar környezetben található, hanem egy kis „sziget” a szerb és horvát környezetben. Dobradó a Szerémségben van, ahol a magyarság lélekszáma mindössze 1,26 százalék. A település ezen belül kivételt képez, mert 2002-ben a 127 lakos közül 96-an magyarnak, 13-an jugoszlávnak vallották magukat, és mind katolikusnak. Évtizedek óta nincs magyar iskola és mise. A fiatalok, sőt a középkorúak közül is alig vannak olyanok, akik valamilyen szinten beszélnek magyarul. A Szerémségben a katolikus hitéletet a horvátok szervezik egyházi intézményrendszerükön keresztül. A Dobradóra kijáró pap is horvát, de a pap megengedi a magyar énekeket a liturgia keretében. A pap részvétele nélkül megtartott nagyszombati körmenetben az asszonyok közös rózsafüzéres imái mellett a gyógyítások, a rontás elleni imádságok, a ráolvasások nyelve viszont magyar. A pap révén a horvátok is beengedést nyernek a közösségbe. Ugyanakkor a faluban szerbekkel kötött komaságok, barátságok, összeházasodások révén a pravoszlávok is bekerülnek szinte minden magyar nagycsaládba. Ők úgy látják, hogy nincs különbség a vallások között. Szemben a korábban tárgyalt bácskai esetekkel, ahol a vallási különbségek egyúttal nemzeti különbségek is, Dobradón ez fel sem merül. „*Én pravoszláv katolikus vagyok*” mondta az egyik harmincas éveiben járó adatközlő. „*Ez a kijelentés [...] rámutat a szerémségi magyar etnikum asszimilációs tendenciáira.*” (Hajnal – Papp 2007: 163)

Mint ahogy azt tanulmányunk bevezető részében kiemeltük, Anthony D. Smith szerint a nemzeti és a vallási identitások olyan kollektív identitások, amelyek nagyon hasonlóak, mégpedig abban, hogy stabilak, nehezen változnak és a szocializáció révén sajátíthatódnak el. Ezt a megállapítást megerősítjük, de – a sajátos vajdasági/délvidéki helyzetből kifolyólag és a fenti kutatások alapján – kiegészíthetjük azzal, hogy a vallásnak, abban az esetben, ha a szertartás magyar nyelven folyik, nagy szerepe van a délvidéki magyarok kulturális-történeti identitásának megőrzésében. Ha viszont az nem magyar nyelven folyik, akkor éppen ellenkezőleg, az asszimilációt segíti. A saját egyház védi, integrálja és egyben tartja a nemzeti hagyományokat, kultúrát és az identitás értékeit (Papp 2005).

A témánk szempontjából végül az is fontos kérdés, hogy mit gondolnak a helyiek arról, hogy ők milyen magyarok, vagyis az önbesorolás alapján minek tartják magukat. Mint arról korábban szó volt, még a trianoni határok meghúzásával a délvidéki magyarok a magyar államtól el lettek szakítva és odacsatolva a délszláv államhoz, de ők a (délszláv) állam egész területéhez ezzel a döntéssel egy időben még nem tudták megtalálni a kötődést. Ennek ellensúlyozásaként szülőföldjükhöz, lakhelyükhöz elkezdtek az eddigiekhez képest is jobban kötődni, és így alakult ki a magyarok

KÖZELKÉP – Tanulmányok

vajdasági identitása. Közben a szocializmus végére ez az identitás a Magyarországtól való eltávolodást és a jugoszláv államhoz való odatartozást szimbolizálta. Közben megszűnt Jugoszlávia és a magyarok is elhatárolódtak addigi hazájuktól. Felmerül a kérdés, hogy mi történt a vajdasági magyar identitással ezután. Gereben Ferenc (1999), majd Fekete – Gereben (2010) azzal a jelenséggel találkoztak valamennyi kárpát-medencei határon túli magyar közösség estében, hogy ők elsődlegesen nem az országhoz, hanem a szélesebb értelemben vett szülőföldhöz (Erdélyhez, Felvidékhez, Kárpátaljához, Vajdasághoz) kötődnek. A vajdasági Temerinben a 2012-ben azonos évfolyamon tanuló szerb és magyar középiskolai diákok körében végzett kutatásból kiderült, hogy míg a vajdasági identitás a szerb diákok körében nem, addig a magyarok körében fellelhető. A szerzők szerint napjainkban mindezt leginkább a kisebbségi paradoxonnal (azaz szerb állampolgárok, de magyar nemzetiségűek) magyarázható: „*a Vajdaság az a közös halmaz, amelybe mind a szerb állampolgári lét, mind a magyar nemzethez való tartozás (amelynek történelmi területi kerete magába foglalta a Vajdaságot) belefér.*” (Ristić – Nagy – Kicošev 2013: 168) Egyetértve a fenti szerzőkkel, és továbbgondolva, úgy fogalmazunk, hogy a temerini magyar diákoknak van a (szerb) politikai-állampolgári és a (magyar) kulturális-történelmi identitásuk és az a hely, ahol ez a kettő össze van köve, az a Vajdaság. Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy ez a terület, egykor a történelemben, a magyar államhoz tartozott, de a magyar állami (fennhatóság) Trianonnal megszűnt, viszont itt maradt a kultúra és a történelem, amit azok tartanak fenn, akik megtartják a nyelvet, a hagyományokat, a vallást stb. A politikai államhatalom ha ezt nem nyomja el, hanem engedi, sőt még segíti is, hogy fennmaradjon és fejlődjön, akkor az ott élő magyarok úgy érzik, hogy ott (a Vajdaságban) jó magyarnak lenni. Ez az a helyzet, amiben egy magyar, kisebbségi sorsban, tud jó (szerb) állampolgár lenni, de ugyanakkor megtartja (magyar) kulturális történelmi identitását is. A vajdasági magyar identitás pedig nem nemzeti, hanem területi identitás, amiben mind a kettő – politikai-állampolgári és kulturális-történelmi lét – benne van, és a megkérdozett kihangsúlyozza, hogy ő ott él (mert élhetne máshol is a Kárpát-medencében) és az ottani magyarokhoz tartozik. Aki magát a vajdaságiakhoz sorolja be, az ugyanezt gondolja, de nem hangsúlyozza ki, hogy ő a magyar közösséghez tartozik. Viszont, köztudott (gondolja ő), hogy a Vajdaság egy többnemzetiségű terület, amelyen belül létszámukat tekintve a magyarok a másodikkak.

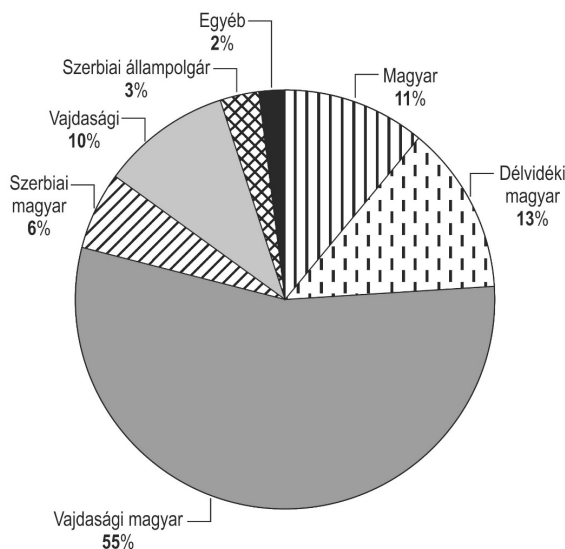
3.2. Önbesorolás

Már több mint egy évtizede Magyarországra és a határon túli nemzetrészekre vonatkozóan egyidőben megismétlik azokat a felméréseket, amelynek egyes kérdései a nemzeti identitásra is vonatkoznak. Az ilyen közös felmérések között egyik a Kárpát Panel 2007. „Az önbesorolás alapján a Vajdaságban élő magyarok, a korábbi kutatá-

KÖZELKÉP – Tanulmányok

soknak megfelelően, 2007-ben is vajdasági magyaroknak vallották magukat (49%). Az elsődleges meghatározáskor második helyen van a vajdasági (24%), majd az, hogy magyar vagyok (16%)” (Gabrity Molnár 2008: 308). Bár a tanulmány címe „A délvidéki identitás nyomában” ezúttal az önbesorolásban még nem szerepelt a „délvidéki magyar” jelző. Erre sem kellett sokat várni, mert 2008-ban a zentai Identitás Kisebbségkutató Műhely és ennek keretén belül Döme Zsolt miközben egy online kérdőíves felmérést végzett 15–30 év közötti fiatalok körében³⁰ és amint az az 1. ábrán látható már találkozott a „délvidéki magyar” identitással is.

1. ábra: Az önminősítő kategóriális besorolás megoszlása (N = 405)

Forrás: Döme 2010: 75

Tehát a Délvidék megnevezés a 21. században nem tűnt el, mint ahogy azt Kósa László és Filep Antal 1975-ben megírták, hanem ismét használatossá válik elsősorban Magyarországon, de már egyre elterjedtebb a Vajdaságban is. Erről Papp Richárd az említett PhD dolgozatában a következőket írta: „Terepmunkám helyszínén kutatásaim megkezdésekor 1999-ben a Vajdaság elnevezés volt elterjedtebb. Azonban később egyre többen a Délvidék elnevezést használták, kiemelve ezzel a régió magyar nemzethez való tartozását és elutasítva a régiónak az 1848–1860-ban, az osztrák ab-

³⁰ Az iwiv.hu és a poznanici.com közösségi oldalakon regisztráltak közül azoknak küldte el a kérdőíveket, akiknek az adatlapján anyanyelvként a magyar volt megjelölve. A 3375 kérdőív közül 405 jött vissza.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

szolutizmus idején Szerb Vajdaságként ismert elnevezését. Délvidék elnevezés ebben az összefüggésben a vajdasági magyarság nemzetrészként való megjelölése értendő.” (Papp 2005: 13)

A fentiek megerősítik a tanulmányunk első részének elején megfogalmazott kijelentést, hogy a Vajdaság és a Délvidék most már szinonim fogalmak és felváltva használhatók, mert köztük csupán a hangsúlyban van különbség. A délvidéki magyar az azt jelenti, hogy ő nemzetrészen gondolkodik. Bár még a „vajdasági magyar” az elterjedtebb, mert az elmúlt száz évben ez erősen berögződött. Magyarországon is rövid múltra tekint vissza a Délvidék újra használata, hiszen a Kádár-korszakban egyáltalán nem volt jellemző, mi több akkor fel sem merült az, hogy a határon túli magyarok részei a nemzetnek. A 2004. december 5-i sikertelen népszavazás a bizonyítéka annak, hogy ez az attitűd tovább élt még a rendszerváltás után is. 1945–1990 között az eltávolodás mindkét részről – tehát az anyaország és a vajdasági magyar nemzet rész között – folyt és ezért messzire kerültek egymástól. Magyarországon egy rendszerváltás, Jugoszláviában pedig a délszláv polgárháború volt az pont, amikor az eltávolodás megállt, de hosszú időre van szükség ahhoz, hogy a délvidéki nemzet rész „hozzákapcsolódjon” az egyetemes magyar nemzethez. Mindeközben figyelembe kell venni még annak az országnak a nemzeti érzékenységét is, amelynek a délvidéki magyarok az állampolgárai. E téren az utóbbi években a két ország közötti kapcsolat, Trianon óta, talán soha olyan nagy reményekkel nem kecsegtettek, mint napjainkban. A két ország legmagasabb szintű vezetői beszélnek már a történelmileg érzékeny kérdésekről is. „Kormányzati szinten tanúi vagyunk a szerb–magyar történelmi ellentétek tompulásának.” (Mirnic 2016: 62) 2013-ban Áder János, Magyarország köztársasági elnöke a szerb parlamentben bocsánatot kért minden olyan bűnért, amelyet magyarok elkövettek ártatlan szerbek ellen a Vajdaságban 1942–43-ban.³¹ Ezt követően az akkori szerb köztársasági elnök – Tomistáva Nikolić – kíséretével együtt ellátogattak Csurogra, és ott felavatták az 1941–42-es szerb és az 1944–45-ös magyar áldozatok emlékművét, és fejet hajtottak az áldozatok emléke előtt. Ezek az emlékművek azóta is állnak³² és a megemlékezések színhelyei.

4. A délvidéki magyarok drasztikus népességfogyása 1990-től napjainkig

Az 1991-es népszámlálás (1. ábra) még a békebeli jugoszláv idők lenyomatát tükrözi. Akkor a kétmilliónyi vajdasági 16,9 százaléka (340 ezer fő) magyarnak vallotta

³¹ Hasonló szintű bocsánatkérés még nem történt meg a magyar parlamentben egyetlen szerb állami vezető részéről sem. Viszont e téren nagy előrehaladást jelent az, hogy semmissé nyilvánították azt az 1944-ben hozott törvényt, mely szerint három település: Csurog, Zsablya és Mozsor magyar lakossága kollektíve bűnös az 1942–43-as kivégzésekért.

³² Ezt megelőzően, ha akárcsak egy fakeresztet állítottak fel az 1944/45-ös magyar áldozatok emlékére, akkor azt rövid időn belül ismeretlen nacionalisták ledöntötték.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

magát. Ekkor azonban már folyt a délszláv háború, amely a katonaköteles korú férfiak számára közvetlen életveszéllyel járt és a családok százazreit szülőföldjük elhagyására kényszerítette. A távozók között, mint ahogy arról korábban is írtuk, sok magyar volt. Elsőként a legmobilabb tőkével és konvertálható tudással rendelkező magyar elit és értelmiségi hagyta el szülőföldjét az 1990-es évek elején (Mirnics 2016). Jelentős demográfiai veszteséget jelentett, hogy az elvándorlók között felülreprezentáltak voltak a fiatalok és a diplomások is (Badis 2012). Ez a folyamat tovább erősítette a magyar népesség csökkenését. Időközben a délszláv háborús övezetekből menekültek százazerei települtek a Vajdaságba, nagyrészüket ott is maradt, megváltoztatva ezzel a térség nemzetiségi összetételét (Mirnics 2010). Temerin példáján jól lehet szemléltetni a népesség nemzetiségi összetételének rövid idő alatti radikális megváltozását. A kisvárosnak 1981-ben 14,8 ezer lakosa volt és ennek akkor még 65,8 százaléka magyarnak 28,2 százaléka szerbnek vallotta magát. A 2011-es népszámlálás alkalmával Temerinben már 19,6 ezren éltek és a magyarok aránya 37,3 százalékra csökkent, miközben a szerbeké 55,8 százalékra nőtt (Nagy – Tátrai 2013).

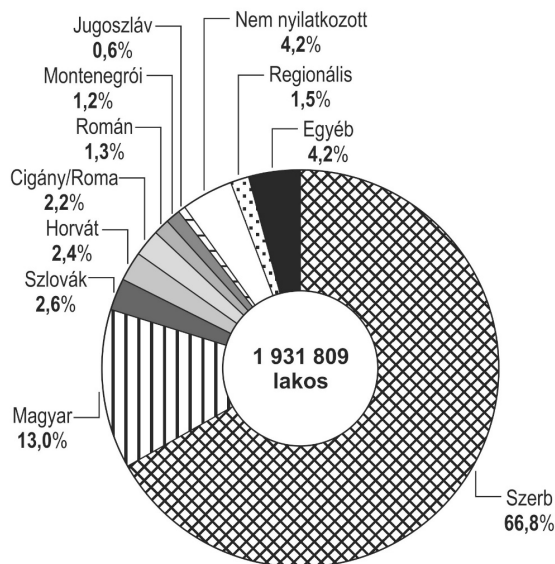
A 2002-es népszámlálás alkalmával a Vajdaságban a jugoszlávok aránya, az előző népszámláláshoz viszonyítva jelentősen, 8,7-ről 2,4 százalékra csökkent, de csökkent a magyaroké is 290 ezer főre. A szakértők a magyarok még nagyobb csökkenésére számítottak, hogy ez nem következett be, az annak is köszönhető, hogy egyes „jugoszláv magyarok” áttértek ismét magyar nemzetiségűekre (Sebők 2003), tehát hamar megszabadultak ettől a nemzeti identitásuktól (Hódi 2003).

A 21. században Szerbiában megtört a népességnövekedés és a települések többségében, a nagyvárosokat leszámítva, népességfogyás figyelhető meg. Ez a Vajdaságra is vonatkozik (2. ábra) mindannak ellenére, hogy az országon belül a térség migrációs célrégióknak tekinthető (Dadis 2012). A tartomány összlakossága – 1991–2011 között – 82 ezerrel, a magyarok száma ugyanebben az időszakban közel 90 ezerrel csökkent. Ilyen radikális népességcsökkenés a magyarok körében korábban nem volt tapasztalható. Badis számításai szerint a délvidéki magyarok száma mindent összegezve évente 4000 fővel csökken.

Ha összehasonlítjuk Vajdaság nemzetiségi összetételét a 1991 és a 2011 népszámlálási adatokat alapján, akkor látjuk, hogy (1–2. ábra)³³ a történelmileg soknemzetiségű régió egyre inkább elveszíti ezt a jellegét és szerb jellegűvé válik. Ez a folyamat Trianon óta tart, de most a korábbiakhoz képest felgyorsult.

³³ Az ide vonatkozó 1. ábrát lásd: Metszetek 2019/1. sz., 129. oldal.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

2. ábra: A Vajdaság nemzetiségi összetétele 2011-ben

Forrás: Popis stanovnistva, domacinstva i stanovni. Nacionalna pripadnost u republici Srbiji 2011. (Népszámlálás 2011) alapján, saját szerkesztés

A magyarok száma a 2011. népszámlálás alkalmával már csak 250 ezerre csökkent. Az okok között szerepel, hogy az utolsó évtizedben a természetes fogyatkozás stabilan 10 ezrelék felett volt (Badis 2012). Az 1991–2011 között az asszimiláció is tovább nőtt, 27-30 százalék között ingadozott, de a szórvány magyarság körében ez az 50 százalékot is elérte. A vegyes házasságban született gyerekek nemzeti identitása szempontjából nem mindegy, hogy az anya vagy az apa a magyar nemzetiségű. Ha ugyanis a férj magyar, a feleség pedig más nemzetiségű, akkor annak az esélye, hogy a gyerek magyar lesz, 50 százalék, ha viszont a feleség a magyar és a férj más nemzetiségű, ami rendszerint szerb nemzetiséget jelent, akkor az ebből a házasságból születendő gyerek esélye arra, hogy magyar kulturális-történelmi identitású lesz, csak 30 százalék. Ennek az oka valószínűleg az, hogy a szerb társadalom inkább patriarchális értékek mentén szerveződik és a szocializáció során inkább az apai ágon öröklődik a hagyomány, a kultúra és az identitás (Badis 2012). A magyarok 2011-ben a Vajdaság lakosságának már csak 13 százalékát tették ki (2. ábra).

A vajdasági magyarokat első helyen a természetes fogyás sújtja, de az asszimiláció is, ami a szocializmus ideje alatt elsősorban a jobb életszínvonal, napjainkban

KÖZELKÉP – Tanulmányok

pedig a szórványosodás miatt következik be. Ezek továbbá a magyarság soraiban tapasztalható kivándorlás révén a vajdasági magyar népesség drasztikus fogyása felgyorsult. Az utolsó népszámlálás óta a kivándorlás csak fokozódott. Erről Kocsis Károly az MTA Magyar Tudományosság Külföldi Elnöki Bizottság elnöke az MTT említett 25. jubileumi köszöntőjében a következőket állapította meg: *„A könnyített eljárással megszerezhető magyar állampolgárság nemcsak a magyarság összetartozásának nagyszerű tudatát, de az amúgy is nagyméretű délvidéki magyar elvándorlást is felerősítette.”* (Kocsis 2016: 13) Ugyanebben a kötetben Mirnics még borúlátóbban fogalmaz és arról ír, hogy a délvidéki magyarok elvándorlásának oka a nemzeti tudat megrendülésében, az önszerveződés, a kulturális és önazonosságtudat ápolásának sok évtizedes hiányában van, amit most a megélhetési gondok felülírnak (Mirnics 2016). Mindez az egyének tudatában úgy jelenik meg, hogy bizonytalanság, rettegés van a megélhetés miatt és az európai uniós útlevelemmel a zsebükben nem érzik úgy, hogy részei a magyar nemzetnek és ez megkönnyíti számukra, hogy Magyarországot csak közbülső állomásként fogják fel. *„Ez annak a belenyugvásuknak a következménye, hogy csaknem száz éve kisebbségi sorsban élnek, és képzeletük és szellemi világuk ebbe a börtönbe van bezárva. Nem bíznak az anyanemzet támogatásában.”* (Mirnics 2016: 64) Kárpátalján ezzel szemben úgy látják, hogy *„a magyarsághoz tartozás kézzel fogható előnyöket jelent a bevételek növekedésében (akár külföldi munkavállalással, akár a Kárpátaljára érkező támogatások révén) az etnicitás tőke lett, megéri magyarnak lenni.”* (Kovály et al. 2017: 18) A szerzők itt arra gondolnak, hogy a helyi magyarok gazdasági helyzete erősödik és így versenyelőnybe kerülnek a többségi nemzetársaikkal. Gazdasági támogatás a Délvidékre is érkezett, mert 2015-ben a vajdasági magyar közösség 30 szakemberének bevonásával elkészült a „Vajdasági Magyar közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiája”³⁴, amely találkozott a magyar kormányval azzal a szándékával, hogy a határon túli magyaroknak a szülőföldön való boldogulását és nemzeti identitásának megőrzését ne csak kulturális, hanem gazdasági eszközökkel is támogassa. A magyar kormány a program keretén belül 2016–2018 között 30 milliárd forint támogatást nyújtott a vajdasági magyar közösségnek a szerb kormány egyetértésével. A támogatásra a kettős állampolgársággal és a Vajdaságban állandó lakhellyel rendelkező magyarok pályázhattak. Jellemzően mezőgazdasági termelők és kisvállalkozások voltak, akik sikeres pályázat esetén egy-egy alkalommal döntően 2,5 millió forintnak megfelelő összeget nyertek el vállalkozásuk fejlesztésére. A magyar kormány ezzel a közép- és alsóközép rétegen segített, amely a támogatottak egzisztenciális helyzetén túl azért is fontos, mert mindez a kulturális-történelmi identitásukra is hatással van: a megkeresett támogatottak úgy nyilatkoztak, hogy azt érzik, ők is fontosak az anyaországnak. *„Ez*

³⁴ Erről lásd bővebben a Prosperitati honlapját: http://www.prosperitati.rs/sites/default/files/altalanos_szabalyzat_20161114.pdf.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

első kísérlet arra, hogy megtudjuk, vajon lehet-e hatni gazdasági eszközökkel a határon túli magyarok identitásmegőrzésére.” (Kovács 2018: 60) Ami eddig látható, az a következő: összeállt egy stratégia és elkezdődött annak megvalósítása. Ez önmagában is nagydolog, ami többek között annak köszönhető, hogy a történelmi körülmények úgy alakultak, hogy a vajdasági magyarokban van egy még a múltból örökölt vállalkozó szellem és a magyar támogatások kapcsán a jelenben kialakult egy olyan lelkesedés, amelyen Magyarországon volt, közvetlenül a rendszerváltás után ez így együtt egy olyan kulturális tőke, amire lehet építeni.

Összegzés

Tanulmányunknak ebben a második részében megpróbáltuk a vajdasági/délvidéki magyarok harmadik nemzedékének, az 1990 után színre lépettek nemzeti identitásának politikai-állampolgári és kulturális-történelmi összetevőinek átalakulási folyamatait bemutatni. Emlékeztetőül tanulmányunk első részének összegzéséből: a második, tehát az 1945 után született és felnőtt nemzedék már egy új világrendszerbe szocializálódott, és ebben a rendszerben alakult ki a jugoszláv politikai-állampolgári és a vajdasági magyar identitás, amely a magyarországi magyaroktól való másságot, elhatárolódást jelenti. A kulturális-történelmi identitás megőrzése szempontjából jellemző, hogy legalább két markánsan eltérő csoport jött létre. Ezek közül azok, akik még otthon sem őriztek tradicionális értékeket és hagyományokat, a kulturális-történelmi identitásuk megrendült és széttöredezett. Ennek a folyamatnak egy nemkívánatos „mellékterméke” volt az asszimiláció, melynek során a délvidéki magyarok közül sokan elveszítették magyar identitásukat és szerb, vagy jugoszláv identitásúak lettek.

Ha a nemzeti identitást leginkább befolyásoló tényezők közül a történelmi események alakulását jelöljük meg, akkor ez különösen jellemző az 1990 utáni kora, amikor az események rendkívüli módon felgyorsultak és rövid időn belül újabb és újabb történelmi fordulatok jöttek, amelyek kihatással voltak a nemzeti identitás alakulására is. Az 1990-es években szétesett Jugoszlávia, az az ország, amelynek a délvidéki magyarok 70 évig az állampolgárai voltak. Az új állampolgári identifikáció megtalálásában a magyaroknak nem volt választási lehetőségük és szerb állampolgárok lettek. A hatalom nem tartotta jó állampolgároknak őket és agresszív kisebbségellenes közhangulat uralkodott, ami áthatotta a társadalmi élet minden területét. Főleg a fiatal katonaköteles férfiak, de egész családok is menekültek a Vajdaságból, döntően Magyarországra. A többség azonban maradt és megerősödött a kisebbségi öntudat. Következésképpen a délvidéki magyarok összezártak, és önvédelemből elkezdtek megerősödni a tradicionális értékek, a hagyományok, a vallási értékek, de a közösségi identitás iránti ragaszkodás is. A magyar identitás nagyon hamar politikai nézetként is artikulálódott, minthogy megalakult a magyar párt, a VMDK, azzal

KÖZELKÉP – Tanulmányok

a céllal, hogy a demokratikus jogokért való kiállás mellett felvállalja a kisebbségi sorskérdések politikai artikulációját is. Kezdetben a párt a többségi társadalom részéről ellenséges politikai légkörben tevékenykedett, de ennek ellenére a magyar közösség szavazataival támogatta őket, így köztársasági, tartományi és helyi képviselőhelyet szerezhettek, ahol megjeleníthették a magyar kisebbségi érdekeket is. 1994-ben a pártpolitikai csatározások szétfeszítették az egységet. A pártcsatából az eredetitől eltérő új magyar párt, a VMSZ került ki győztesen. A színre lépett új politikai elit később (2014-től) kedvezőbb politikai légkörben harcolhatott a kisebbségi jogokért. Mindeközben az önállóvá vált, de az ősi, történelmi területét, Koszovót elvesztő szerb állam kormányába a szerb szavazók – a délszláv háborúért leginkább felelős személyeket magába foglaló pártból kivált – mérsékeltbb pártnak szavaztak parlamenti többséget. Az új kormányfő³⁵ külpolitikai beállítottságot is változtatott: oroszpártiból nyugatpárti lett és megtapasztalta, hogy az Európai Unióba a legrövid út Budapesten keresztül vezet. Ebben a folyamatban közvetítő szerep jutott a VMSZ-nek, cserébe pedig mérsékelt kisebbségi kulturális autonómiát biztosítottak a magyar közösségnek, majd az érzékeny történelmi kérdések megtárgyalásának lehetőségét is hagyták kibontakozni.

Amikor vége lett a háborúnak, a vajdasági magyarok azt hitték, hogy most már minden jobb lesz, rá kellett döbenniük és kénytelenek voltak szembenézni azzal, hogy a negyven éven keresztül adaptációs mechanizmusok eltérő értékrendeket, törésvonalakat alakítottak ki a helyi társadalmon belül. Mégis a délvidéki identitás éppen ebben a zűrzavaros helyzetben jelent meg újra, ami a magyarországi magyarokkal való összetartozást jelenti, és csak bízni lehet abban, hogy ez terjed egyre szélesebb körben Magyarországon és a Délvidéken is. A délvidéki magyar identitás azt a törekvést jelenti, hogy nemzetrészként hozzákapcsolódik a magyar nemzethez. Ennek alapja döntően a nyelv, a hagyomány, a vallás és ezek elválaszthatatlan egysége. A vallásnak a határon túli magyarok esetében a szakrális funkció mellett nemzeti identitás megőrző szerepe is van; de csak abban az esetben, ha a szertartás magyar nyelven folyik. Ha viszont az nem magyar nyelven folyik, akkor éppen ellenkezőleg, az asszimilációt segíti. Tehát a saját egyház védi, integrálja és egyben tartja a nemzeti tradíciót, kultúrát és identitás értékeit. A hagyományos értékek, a politikai lehetőségek megteremtésével, nem automatikusan éledtek újra, hanem csak olyan körökben, családokban, kis közösségekben, ahol a szocializmus alatt nem szakadtak el teljesen az alapoktól. Erre pedig a tömbmagyarságnak sokkal nagyobb esélye volt, mint a szórványnak.

Mindeközben a „vajdasági magyar” vagy „vajdasági” identitás is változott. Már nem egyértelműen a magyarországitól eltérő, hanem a Vajdasághoz, ahhoz a terület-

³⁵ Alexandar Vučić (2014-től 2017-ig Szerbia miniszterelnöke, 2017-től köztársasági elnöke. A politikai identitásváltás 2008–2012 között zajlott le.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

hez való tartozást jelenti. Ez a regionális identitás is fontos, hiszen a Vajdaság rohamosan veszíti el soknemzetiségű jellegét és válik egyre jobban szerb területté. Jó az, ha a magyarok ragaszkodnak a Vajdasághoz.

A magyar kormány vajdasági magyarok részére nyújtott gazdaságfejlesztési támogatásának a célja a szülőföldön való boldogulás és a nemzeti identitás erősítése volt. Akik támogatásban részesültek, azok előtt megnyílt egy pozitív jövőkép. A könnyített eljárással megszerezhető magyar állampolgárság nemcsak a magyarság összetartozásának tudatát, de az amúgy is nagymértékű délvidéki magyar elvándorlást is felerősítette. Míg a továbbtanulási célú kivándorlás Magyarországra, addig a munkavállalási döntően Nyugat-Európába tart. Szembe kell néznünk azzal, hogy napjainkban az identitás is alig tudja a szülőföldön tartani az embereket. A vajdasági magyarok számbeli csökkenése, leszegényedése és gyengülő erőnléte mostanáig megszülte e kisebbségi közösség megszűnésének rémálmát. A sors iróniája, hogy ez éppen akkor következik be, amikor a kisebbségi magyarok helyzete és ennek révén politikai-állampolgári identitásuk egyértelműen javuló tendenciát mutat. Hogy ez a negatív folyamat megálljon, ahhoz az kellene, hogy a délvidéki magyaroknak összefogjanak és keressék helyben a kivezető utakat, vagyis egy új jövőképet fogalmazzanak meg. A kellene, hogy minél több fiatal tanuljon, a magyar nyelv mellett a szerb nyelvet is tökéletesen elsajátítsa, majd ezt követően a diplomás fiatalokat pozicionálni kellene a társadalmi szerkezetben az igazán jó munkahelyek (államigazgatási, állambiztonsági, vagyon-, ingatlan- és pénzforgalmi, gazdasági csúcs vezetői pozíciók) betöltése révén. Ennek a jövő értelmiségnek, ha boldogulni akar, már nem kell, hogy behódoljon a hatalomnak, mint ahogy az a szocializmusban volt, hanem lehet független értelmiségi, és tudását, képességeit szabadon fordíthatja a közössége kulturális-történeti identitásának a megerősítését szolgáló kezdeményezésekre. Az a nemzedék, amely már most is tevékenyen részt vesz a gazdasági életben, az láthatja, hogy gazdasági előnyben van, akár a szerb honfitársaihoz képest is, s élnie kell ezzel a lehetőséggel és fejlődnie. Emellett a kulturális-történeti identitást építő intézményekre (iskolák, kollégiumok, hagyományőrző körök, néptánc- és énekcsoportok, kutatóhelyek és mindezek hálózatba szervezése) és Vajdaság gazdasági felemelkedésének további ösztönzésére van szükség.

Irodalom

- Badis R. (2012): Elfogyóban? A vajdasági magyarok demográfiai helyzete a 21. század elején. http://kommentar.info.hu/iras/2012_3/elfogyoban (Utolsó letöltés dátuma: 2018. 10. 16.)
- Bumm.sk (2014): Tíz éve zajlott a kettőspolgárságról szóló népszavazás. <https://www.bumm.sk/kulfold/2014/12/04/tiz-eve-zajlott-a-kettos-allampolgarsagrol-szolo-nepsza> (Utolsó letöltés dátuma: 2019.02.09.)

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Csepeli Gy. – Örkény A. – Székelyi M. (2002): Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében. Balassi Kiadó, Budapest.
- Döme Zs. (2010): A délvidéki magyar fiatalok nemzeti identitása és politikai kultúrája. In: Fábri I. – Kötél E. (szerk.): Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 68–99.
- Illés I. (2002): Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- Fekete A. – Gereben F. (2010): Adalékok a térbeli és állampolgári azonosságutadathoz. In: Rosta G. – Tomka M. (szerk.): Mit értékelnek a magyarok? Budapest, OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc, Akadémia, 273–296.
- Gabrity Molnár I. (2008): A délvidéki identitás nyomában. In: Papp R. – Szarka L. (szerk.): Bennünk élő Múltjaink. Történelmi tudat – Kulturális emlékezet. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta. 307–318.
- Gabrity Molnár I. (szerk.) (2016): Kutatások sodrásában. MTT könyvtár 16. Magyar-ságkutató.
- Gereben F. 1999: Identitás, kultúra, kisebbség. Osiris, Budapest.
- Gereben F. (2002): A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása. In: Dr. Hódi S. (szerk.): Nemzet és haladás. A magyarság helyzete a XXI. században. Széchenyi István Stratégiai és Fejlesztési Intézet, Tótfalu. 54–80.
- Hajnal V. – Papp R. (2007): Vallás és etnicitás a Vajdaságban három esettanulmány tapasztalatainak tükrében. In: A. Gergely A. – Papp R. (szerk.): A szakralitás arcai. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 151–166.
- Hódi S. (2003): Nemzeti önkép: régió kutatás. Logos Grafikai Műhely, Tótfalu.
- Horváth L. (2016): Parlamenti, tartományi és helyi választások Szerbiában – Megőrizte befolyását a vajdasági magyarság. Kisebbségi Szemle 2. 53–76.
http://bgazrt.hu/_dbfiles/blog_files/4/0000014684/kisebbségi_szemle_II_horvath.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2019.01.03)
- Kocsis K. – Tarnóczy Mariann (2016): A Magyar-ságkutató Tudományos Társaság 25. születésnapjára. In: Gabrity Molnár I. (szerk.): Kutatások sodrásában az MTT 25. éve. MTT Könyvtár 16., Szabadka, 11–13.
- Kósa L. – Filep A. (1975): A magyar nép táji-történelmi tagolódása. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács T. (1991): A szerbiai parlamenti választások eredményei. Tér és Társadalom (5)2–3., 95–103.
- Kovács T. (2018): A Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiájának megvalósítási tapasztalatai. Gazdálkodás, 62(1): 49–61.

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Kovály K. – Erőss Á. – Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom* 31(2): 3–22.
- Magyar idők: Lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke volt
<https://magyaridok.hu/belfold/lelekben-15-millio-magyar-miniszterelnoke-volt-3758711/> (Utolsó letöltés dátuma: 2019.01.29)
- Mirnic K. (1998): Asszimiláció: Identitások találkozása és ütközése. *Regio* 9(2): 41–63.
- Mirnic K. (2010): A vajdasági magyarok politikai önszerveződése
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/srb/vajdasagi_marasztalo/pages/014_politikai_onszervezodes.htm (Utolsó letöltés dátuma: 2019.01.25)
- Mirnic K. (2016): A vajdasági magyarok felgyorsult kivándorlásának jelensége (Az MTT kutatási feladatai) In: Gabrity Molnár I. (szerk.): *Kutatások sodrásában. MTT Könyvtár 16. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka*, 61–66.
- Mirnic Zs. – Nacs N. (2011): Vajdasági magyar identitás a Volken-elmélet tükrében. In: Gabrity Molnár I. (szerk.): *Magyarságkutatás Vajdaságban. MTT Könyvtár 14. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka*, 11–33.
- Nagy I. – Tátrai P. (2013): A migráció hatása Temerin népességnövekedésére és etnikai szerkezetének átalakulására. *Tér és Társadalom* 27(2): 134–146.
- Rác K. (2018): A tankokkal körbevett fal – Legenda és valóság a Zitter Szellemi Köz-társaságban In: Losonc M. – Rác K. (szerk.): *A vajdasági magyarok politikai esztörténete és önszerveződése 1989–1999. Budapest, L'Harmattan*, 143–161.
- Ripp Z. (2006): *1987–1990 Rendszerváltás Magyarországon. Budapest, Napvilág.*
- Ristić, D. – Nagy I. – Kicošev, S. (2013): „Hely” és identitás. Egy temerini középiskolások körében végzett vizsgálat tanulságai. *Tér és Társadalom* 27(2): 159–170.
- Romsity I. (2013): *Rendszerváltás Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó.*
- Palusek Erik (2015): Mi kell a szülőföldön maradáshoz? *Létünk XLV. 2.* 7–25.
- Pap L. Sz. (2017): Tizenhárom éve volt a kettős népszavazás
<https://merce.hu/2017/12/.../13-eve-volt-a-kettos-allampolgarsagrol-szolo-nepszavazas> (Utolsó letöltés dátuma: 2019. 02. 10.)
- Papp R. (2005): *Vallásosság és etnicitás a vajdasági magyarok körében. PhD-értekezés. Multidiszciplináris Bölcsész tudományok Doktori Iskolája Néprajz és Kulturális Antropológiai Tudományok Programja, Debrecen.*
- Popis stanovnistva, domacinstva i stanovni. Nacionalna pripadnost u republici Srbiji 2011.(Népszámlálás 2011)
<http://popis2011.rs> (Utolsó letöltés dátuma: 2019.01.21.)

KÖZELKÉP – Tanulmányok

- Sebők L. (2001): Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. *Történeti Demográfiai Évkönyv* 371–389. KSH Népeségtudományi Intézet.
- Sebők L. (2003): A 2002-es népszámlálás kérdőjelei, különösen a Vajdaság vonatkozásában. In: Gyurgyík L. – Sebők L. (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Teleki Alapítvány, Budapest, 118–134.
- Smith, A. D. (1991): *National Identity*. Penguin Books of London, England.
- Thomka O – Kurutz Á. I. – Tóth A. (2010): *Délvidék – a Vajdaság és Belgrád*. Ketzal Kiadó Kft., Budapest.
- Vígi Zsolt Zs.: Volt egyszer egy Zitzer Szellemi Köztársaság. <https://szabadmagyarszo.com/2017/05/11/volt-egyszer-egy-zitzer-szellemi-koztarsasag/> (Utolsó letöltés dátuma: 2018. 09. 16.)
- <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/Pdf/G19614001.pdf> (Utolsó letöltés dátuma: 2018.10.28.)
- http://www.prosperitati.rs/sites/default/files/altalanos_szabalyzat_20161114.pdf (Utolsó letöltés dátuma: 2007.07.16.)
- <http://www.prosperitati.rs/unnepelyes-szerzodesalairas-prosperitati-alapitvany-3-palyazati-korenek-nyerteseivel> (Utolsó letöltés dátuma: 2017.07.30.)
- https://www.google.com/search?client=firefox-b-ab&ei=LUTfXJa_I43CwQKfzoiADw&q=www.Áder+János+beszéde+a+szerb+parlam (Utolsó letöltés dátuma: 2019.01.07.)
- 224/2010. (VIII. 4.) Korm. rendelet a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. (Utolsó letöltés dátuma: 2019.01.03. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1000224.KOR&txtreferer=99300125.KOR>)